

İSTANBUL'UN İŞGALİ VE 16 MART FACİASI

Abdullah Uçman

- Merhum M. Kaya Bilgegil bir makalesinde, millî bir duyguyla: “Çocuklarımıza Rumeli için ağlamayı öğretmeliyiz!” der ve makalesinin devamında, “Pek çok millî bayram günlerimiz vardır; millî matem günlerimiz de olmalıdır. Yalnız kaybedilen büyük şahıslar için değil, kaybedilen vatan parçaları için de!” cümlesini ilave eder.¹

Tarih boyunca kazandığımız zaferlerin yıl dönümlerinde, haklı olarak, bayramlar yapar, birtakım şenliklerle kutlarız da, nedense, yeni nesillerin hiç değilse ibret alması için, hocanın da belirttiği gibi, felakete uğradığımız acı günleri hatırlamaz ya da hatırlamak istemeyiz.

Hayatında tarihin birçok acı gününe şahit olan Mehmet Âkif de:

*“Tarih”i “tekerrür” diye tarif ediyorlar;
Hiç ibret alınsaydı tekerrür mü ederdi?*

derken, millet olarak geçmişteki acı olayları zaman zaman hatırlamak suretiyle millî hafızayı uyanık tutmamız gerektiğini ifade ediyordu.

İttihat ve Terakki liderlerinin Osmanlı Devleti’ni “Müttefikler”le birlikte dâhil ettiği I. Dünya Savaşı sona erdiğinde, Osmanlı orduları münferit bazı zaferler kazandığı hâlde, aynı safta savaşa girdiği Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan’la birlikte hükmen mağlup sayılır. 30 Ekim 1918’de imzalanan *Mondros Mütarekesi* hükümlerine göre, 7 Kasım günü önce İngiltere temsilcisi Miralay Murerpy, ertesi gün de bir Fransız heyeti İstanbul’a gelir. *Mütareke* hükümlerini uygulamak üzere birkaç gün içinde 22’si İngiliz, 12’si Fransız, 17’si İtalyan ve aralarında ünlü Averof zırhlısının da bulunduğu, 4’ü de Yunan gemisi olmak üzere, 55 gemiden meydana gelen İtilaf

1 “Kaybedilen Topraklar”, M. Kaya Bilgegil’in *Makaleleri*, Haz.: Zöhre Bilgegil, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 87.

Devletleri'nin gemileri İstanbul kara sularını işgal eder. Mustafa Kemal; Dolmabahçe Sarayı pencerelerinden bakarak tarih sayfalarına da geçen meşhur "Geldikleri gibi giderler!" sözünü bu sırada söylemiştir.

Mütareke hükümlerine göre İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'nın teşkil ettiği İtilaf Devletleri Anadolu ve Rumeli topraklarında gerekli gördükleri yerleri derhâl işgale girişir. Bu meyanda İskenderun, Antakya, Kilis, Mersin ve Adana'dan başlayarak sırayla Konya, Maraş, Zonguldak, Samsun, Antalya, Merzifon, Afyon, Kuşadası ve Selçuk dâhil olmak üzere, bütün Güney ve Batı Anadolu fiilen işgal edilir. 15 Mayıs 1919 sabahı, yine İtilaf Devletleri'nin desteğiyle, Yunan ordusu İzmir'e çıkar.²

İzmir'in işgali üzerine İstanbul'da Fatih, Üsküdar ve Sultanahmet meydanlarında çeşitli protesto mitingleri düzenlenir. 23 Mayıs 1919 günü tertip edilen ve Rıza Nur, Hamdullah Suphi, Nakiye Hanım ile Halide Edib'in birer konuşma yaptığı Sultanahmet Mitingi bunların en muhteşemidir. Burada konuşanlar arasında özellikle Halide Edib'in, konuşmasıyla, âdeta efsaneleştiği ve bir "bayrak kadın" hâline geldiği belirtilir.³

İzmir'in işgalinden dört gün sonra, 19 Mayıs 1919 sabahı Mustafa Kemal'in birkaç arkadaşıyla birlikte Samsun'a ayak basmasıyla Millî Mücadele fiilen başlamış olur. Mustafa Kemal 22 Haziran'da *Amasya Tamimi*'ni yayınlamış; 23 Temmuz'da Erzurum Kongresi'ni, 4 Eylül'de de Sivas Kongresi'ni toplamak suretiyle bütün Anadolu halkını düşman işgal ve istilasına karşı topyekûn bir mücadeleye davet eder.

Millî Mücadele sürecinde özellikle iki önemli olay üzerinde durulması gerekir. Bunların biri, İtilaf Devletleri orduları tarafından İstanbul'un, diğeri de Osmanlı Devleti'nin ilk payitahtı Bursa'nın Yunan ordusu tarafından işgalidir.

Mütareke hükümlerine aykırı olduğu hâlde Yunan gemileriyle askerlerinin İstanbul'a gelmesi; bunun üzerine İstanbul'da yaşayan Rumların gruplar hâlinde sevinç gösterileri yaparak Averof'u karşılaması, ellerinde Yunan bayrakları olduğu hâlde günlerce Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'de (İstiklal Caddesi) "Zito! Zito!" (Yaşa! Yaşa!) naraları atarak dolaşması, İstanbul halkını kahreder. Özellikle 8 Şubat 1919 günü Fransız işgal orduları kumandanı General D'Espèrey'nin, Fatih Sultan Mehmed'e özenerek, beyaz bir at üzerinde muzaffer bir eda ile Cedde-i Kebir'de bir uçtan bir uca dolaşması ve bundan cesaret alan şehirdeki azınlıkların küstahlıkları, ahaliyi yürekte yaralar. Sansüre rağmen, Süleyman Nazif'in bir yolunu bulup ertesi gün *Hâdisât* gazetesinde "Kara Bir Gün" adlı o meşhur makaleyi yayınlaması, D'Espèrey'nin suratına âdeta bir tokat gibi çarpar.⁴ Bu yazı üzerine d'Espèrey emrindeki askerlere: "Onu derhâl

2 İsmail Hâmi Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C IV, 2. bs., İstanbul 1972, s. 454.

3 İnci Enginün, "Halide Edib Adıvar: Devirler ve Bir Hayat", *Halide Edib Adıvar*, Haz.: A. Emel Kefeli, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2019, s. 55-57.

4 "Kara Bir Gün", *Hâdisât*, S 63, 9 Şubat 1919.

yakalayıp kurşuna dizin!” talimatını verir. Süleyman Nazif kurşuna dizilmez ama aralarında Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit ve Celâl Nuri gibi başka milliyetçi vatanseverlerle birlikte Malta’ya sürgüne gönderilir.⁵

İşgalden henüz birkaç ay önce, ocak ayının başında devrin gazetelerinde İstanbul’un kaderi hakkında pek çok yazı yayımlanır. *Yenigün* gazetesi, İstanbul’un beş asırdır Türklere ait olduğu ve ebediyen Türklerin elinde kalacağı hakkında geniş bir kampanya başlatır ve 26 Ocak 1920 tarihli nüshasını tamamen buna ayırır. Bu nüshada başta “Şâir-i âzam” Abdülhak Hâmid olmak üzere, Ali Ekrem, Cenab Şahabeddin, Ziya Gökalp, Halide Edib, Ahmed Rasim, Hamdullah Suphi, Süleyman Nazif, Sâmih Rifat, İbrahim Necmi ve Celâl Nuri gibi devrin önde gelen kalem sahipleri İstanbul’un Türklüğünü ve Müslümanlığını dile getiren çeşitli yazılar yayımlar.

Beş asırdan beri bir Türk-İslam beldesi olan, ancak *Mondros Mütarekesi* şartları dâhilinde zaten işgal altında bulunan İstanbul, daha sıkı bir şekilde kontrol amacıyla, 16 Mart 1920 sabahı İngiliz askerleri tarafından fiilen işgal edilir. Aynı gün Meclis-i Mebusan basılır, mebusların bir kısmı tutuklanır; İngiliz askerleri Harbiye ve Bahriye Nezaretini işgal eder. Şehzadebaşı’nda 10. Fırka’da nöbetteki askerler İngilizler tarafından süngülenir. İşgal altındaki şehrin sokak ve caddelerinde Fransızların millî marşı “La Marseilles” çalınıp söylenmekte, perişan durumdaki halk korku içinde ve ne yapacağını bilmez bir hâlindedir.

Ben burada söz konusu 16 Mart Faciası dolayısıyla hem o sırada hem de sonraki günlerde kaleme alınan bazı anekdotlar üzerinde durmak istiyorum.

Yahya Kemal “16 Mart” başlıklı yazısında anlattığına göre, 15 Mart’ı 16 Mart’a bağlayan gece, Süleyman Nazif’in Nişantaşı’ndaki evinde, Falih Rıfkı, karikatürist Cemil Cem, ressam Nâmık İsmail ile Çallı İbrahim, Ahmet Hâşim, Ruşen Eşref ve daha birkaç arkadaşıyla birlikte içip eğlenmiş ve sohbet etmişler. Falih Rıfkı ile sabaha karşı evden çıkan Yahya Kemal, bir arabayla Unkapanı Köprüsü üzerinden, Falih Rıfkı’nın Saraçhanebaşı’ndaki evine gittiklerini ve derin bir uykuya daldıklarını söyler. Öğleye doğru uyanıp sokağa çıkınca, yolda karşılaştığı edebiyat hocaları Süleyman Şevket’ten İngilizlerin şehri fiilen işgal ettiklerini, bütün ana yolların tutulduğunu, işgal kuvvetlerinin önlerine çıkarak dövüp öldürdüklerini; Şehzadebaşı’ndaki karakolu basıp uykularındaki beş neferi şehit ettiklerini, Harbiye Nezaretini işgal edip Meclis-i Mebusanın kordon altına alındığını ve birçok evin de basıldığını öğrenir. Süleyman Şevket’ten ayrıldıktan sonra hızlı adımlarla Vezneciler’deki Zeynep Hanım Konağı’na giden Yahya Kemal, Darülfünun emini Behçet Bey’in odasına çıkar. Odada Rıza Tevfik, Mahmut Baba ve Ahmet Naim Bey sabahki hadiseler hakkında konuşmaktadır. Ahmet Naim Bey’le Mahmut Baba son derece üzgün görünürken, Rıza Tevfik nedense Yahya Kemal’e “sinsi ve hınçlı” görünmüştür. Rıza Tevfik’in, henüz uykularında uyurken şehit edilen neferlerin nasıl kaldırılacağını konuşan talebelere de bu işe asla karışmamalarını, aksi takdirde

5 Muhammet Gür, *Kendi İçinde ve Kendine Göre Süleyman Nazif*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2020, s. 135-138.

Darülfünun'un başına bin türlü bela getireceklerini söylediğini; daha da kötüsü, arkadaşlarından eski bir ayan reisi tutuklanırken protesto edenlere, "Onlar adalet-i beynelmilel namına hareket ediyorlar; medeniyeti temsil eden İngiltere gibi bir devlete itiraz etmek küstahlıktır!" diyerek engel olduğunu belirtir.⁶

Yahya Kemal söz konusu bu hadiseyle ilgili olarak kaleme aldığı "16 Mart 1920"⁷ başlıklı şiirinin sonunu Allah'a hitaben şöyle bitirir:

*Bir gün dolarsa çillemiz ey Rabb-ı zü'l-celâl
Bir şer bırakma der-kef-i mîzân edilmedik*

*

17 Mart sabahı Şehzadebaşı'ndaki Kafkas Karargâhı'nı ziyaret eden gazeteci Ârif Oruç ise, karşılaştığı korkunç manzara karşısında şunları yazar:

..Bu kırık süngülü bedbaht insan, on adım ilerideki harap binanın içinde süngülenen mevtâyâ türbedarlık ediyordu. Silâhsız birkaç çavuşu, faytonun körüklerini kaldırmaya çalışan iki zabite yardım ediyor. Kafkas Fırkası Karargâhı kapısı önünden, kucakta, gömlekleri parçalanmış askerlerin kanı çamurlu taşlar üzerine sızıyordu."

Onları yataklarında süngülemişler. Sabah namazına hazırlananlar merdiven dibindeki pınarın kenarında şehit edilmiş, teslim olanların alınına kurşun çalınıp kafaları dipçikle parçalanmış. Şehzâde Camii'nin kurşunluklarında tüneyen güvercinlerin Fâtih'in türbesine doğru dağılıştıklarını görmüşler, aksakallı türbedârın, elindeki Kur'ân-ı Kerîm'in yere düştüğünü söylüyorlardı. O sırada yağmur bile yağmış, On sekiz yerinden yaralanan fırka nöbetçisinin kızıl kanı kaldırımlar üzerinde rahmete kavuşmuş." (...)

Ârif Oruç karşılaştığı manzarayı uzun uzadıya anlattıktan sonra yazısının sonunda henüz ruhunu teslim etmekte olan neferlerden Nasuh'la aralarında şöyle bir konuşma geçer:

"Zavallı gencin süngü şerhalarından kan öbeklenen göğsü kabardı. Yavaşça göz kapaklarını indirdi.

-Yanıyorum efendi. İngiliz etti bunu... Ve sonra tebessüm etmeye çalışarak kanlı elini Anadolu'ya uzattı:

-Ninemin yaşlı gözleri yollara bakar. Ona deyin ki... Bir saniye için koğuş sakinleşti.

*-Ona deyin ki, Nasuh adlı oğlunu, İngilizler yatakta süngüledi..."*⁸

*

6 Yahya Kemal, *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1975, s. 42-44. Ayrıca bk. Beşir Ayyazoğlu, *Yahya Kemal: Ansiklopedik Biyografi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008, s. 76-77, 372.

7 *Hürriyet*, S 3043, 21 Ekim 1956; *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul 1962, s. 49-50.

8 "İstanbul İşgali", *Hâkimiyet-i Milliye*, S 39, 17 Haziran 1920.

Avrupalı dostlarını genellikle kütüphanelerde, ziyafet sofralarında ya da konferans salonlarında son derece nazik ve kibar adamlar olarak tanıyan ve bu yüzden Batı medeniyetinin temsilcileri olarak gördüğü Avrupalılara toz kondurmeyen Rıza Tevfik, ancak söz konusu işgal günlerinde işgal ordusuna mensup askerlerin birtakım davranışlarına şahit olunca, önceki kanaatini değiştirir.⁹

Aynı şekilde, Rıza Tevfik'in terekesinden çıkan ve işgal kuvvetlerinin İstanbul'daki Saint Benoit ve Galatasaray Sultanisi gibi okulları nasıl işgal edip öğrencileri sokağa attıklarını ve içerideki eşyaları nasıl yağmaladıklarını bildiren Teşrin-i sâni 1334 (1918) tarihli, Maarif Nâzırı Rıza Tevfik adına Müsteşar Muslihiddin Âdil tarafından "Sadâret" makamına gönderilen ve daha önce tarafımızdan yayımlanan tezkire de vaziyeti bütün açıklığıyla göstermektedir.¹⁰

Ahmet Hamdi Tanpınar da *Sahnenin Dışındakiler* adlı romanında, işgal günlerinde İstanbullu bir hanımın, Karaköy iskelesinde Türk askerlerini tokatlayan işgal ordusuna mensup Senegalli neferlerin üzerine elindeki şemsiyeyle nasıl saldırdığını anlatır.¹¹

Türk Ocaklarının efsanevi reisi Hamdullah Suphi'nin (Tanrıöver), işgal altındaki İstanbul'da nasıl bir psikoloji içinde bunaldığını anlatan "Köşe Minderi" adlı yazısı, o günleri en güzel ifade eden yazılardan biridir. Düşman işgali altındaki şehirde bir gün Beyazıt'ta Çarşıkapı civarında ne yapacağını bilmez şaşkın bir hâlde dolaşırken, birdenbire Yunan bayrağı taşına bir otomobile rastlaması üzerine canı sıkılan ve sinirlenen Hamdullah Suphi, buradan doğruca Süleymaniye Camisi'ne gider ve orada caminin muhteşem kubbesi altında bir nevi murakabeye dalar. Burada saatlerce hayalen asırlar önce İstanbul'u fetheden ve Türkleştiren ecdatla konuşur, vicdanıyla hesaplaşır ve sonunda yabancı bayrakları altında bu şehirde yaşamının son derece utanç verici olduğu kanaatiyle Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katılmaya karar verir. O günlerde bütün İstanbul halkının millî ve dinî duygularını en güzel ifade eden yazılardan biri olan Hamdullah Suphi'nin "Köşe Minderi" adlı bu yazısı, örnek bir metin olarak daha sonraki yıllarda çeşitli antolojilere de alınmıştır.¹²

9 Rıza Tevfik, bu hadiseden yıllar sonra kaleme aldığı hatıralarında, söz konusu işgal günlerinde İngiliz polisinin sokakta eline tavuk almış bir adamı tavuğu baş aşağı tutuyor diye cezalandırdığını, itiraz edince cezayı iki kat arttırdığını; tramvayda Müslüman bir kadına sarkıntılık eden sarhoş iki Fransız zabıtini ahalinin galeyana gelip nasıl bıçaklayıp öldürdüğünü anlatır (bk. *Biraz da Ben Konuşayım*, Haz.: Abdullah Uçman, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 182-183).

10 "Bir İbret Belgesi", *Tarih ve Toplum*, S 193, Ocak 2000, s. 12-14.

11 Abdullah Uçman, "*Sahnenin Dışındakiler* yahut İşgal İstanbul'unun Romanı", *Osmanlı İstanbul'u*, C V, İstanbul 2017, s. 253-261. İşgal kuvvetleri arasında İngiliz ve Fransız sömürgelerinden getirilmiş Afrikalı zenci köleler de vardır; İstanbul halkı ise bunların "yamyam" olduğunu düşünür. İşgal sırasında bir ara şehirde çocuklar kaybolmaya başlayınca, halk arasında, "Yamyamlar küçük çocukları kaçırıp yiyorlar!" diye bir dedikodu bile yayılır (bk. Emre Kongar, *Babam, Oğlum, Torunum*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004, s. 106-107).

12 1 Haziran 1923'te Türk Ocağının yeniden açılışı dolayısıyla yapılan bu konuşma metni için bk. *Dağ Yolu*, Ankara 1928, s. 161-168.

Yakup Kadri'nin, bu sırada kaleme aldığı yazıları arasında "Her Şeye Rağmen" ve "Câmilerde Mevlid"¹³ adlı iki makalesiyle Ruşen Eşref'in "Bayrağımız"¹⁴ ve Halid Ziya'nın "Essalâtü Vesselâm"¹⁵ adını taşıyan yazılarını, devrin ruhunu en güzel yansıtan örnekler olarak hatırlamak gerekir.

Yakup Kadri, "Her Şeye Rağmen" adlı yazısında, Türklerin, İstanbul'da her geçen gün kendilerini biraz daha yabancı hissetmeye başladıklarını söyler. Şehrin, özellikle Galata, Beyoğlu, Şişli-Pangaltı ve Büyükkada gibi gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu ve kozmopolit bir yapıya sahip semtlerinde bu his daha fazladır. Yakup Kadri'ye göre Türkler, 500 yıldan beri bu şehirde yaşamalarına rağmen, adı geçen bu semtlerde kendilerini bir Yunan beldesi, bir İtalyan limanı ya da yedi milletin bir arada yaşadığı bir kervansarayda zanneder. Onu asıl rahatsız eden ise, *Mütareke*'yle birlikte bazı semtlerin Türk tebaa ile olan ilişkisini tamamen kesmiş olmasıdır. Yakup Kadri, yazısında şehrin bu semtleriyle tarihi yarımadayı mukayese eder ve şunları söyler:

Sâkin ve mütevâzî İstanbul'un karşısında çirkin, farfara ve gürültücü Beyoğlu eski ve türedi birçok milletlerin bayraklarıyla donanıyor ve geceleri Türk'ün havsalasına sığmayacak birtakım dans havalarında nesli belli değil birtakım Çingene kadını gibi teller, pullar, zillerle raks ediyor. İstanbul bir hayâlet gibi karanlıklara dalarken o etinin, kemiklerinin ve bütün yutucu iştihasının parıltısı içinde yanıyor. Sıra sıra mağazaların hiç birinin üstünde Türkçe yazılı tek bir kelimeye bile tesadüf edemezsiniz. Polis karakollarımızdan başka hiçbir binanın kapısında ay yıldızlı bayrağın dalgalandığını görmezsiniz. Son günlerde bazı tramvayların semti gösteren tabelaları mavi ile beyaza boyandı. Cadde-i Kebir'in (Doğru Yol) Tünel'den itibaren, sağlı sollu herhangi bir dükkânına girecek olursanız işiteceğiniz ilk söz ya da Rumca ya da Fransızcadır.¹⁶

İzmir'in işgali üzerine İstanbul'da düzenlenen Sultanahmet Mitingi'nde yaptığı konuşmasıyla âdeta efsaneleşen Halide Edib, *Ateşten Gömlek* adlı romanında, İstanbul'un işgal günlerini, o dönemde başka hiçbir romanda olmadığı kadar ayrıntılarıyla dile getirir. Sokaklar, İngiliz uçaklarının şehri bombalamasının ardından yıkılan evler ve dükkânları, kopmuş kollar ve bacaklar, yerlerde yatan yaralılarıyla anlatılır. Fakat bu manzara İstanbul halkı tarafından kanık-sanmış gibidir.

Romanda, İstanbul'un semtleri arasındaki düşünce ve davranış farklarına da dikkat çekilir. Bir yanda Şişli'nin alafranga salonlarında İngiliz mandasının (*mandat*) savunulduğu toplantılar yapılırken, Galata Köprüsü'nün diğer yakasında Darülfünun salonlarıyla Türk Ocağında ise Anadolu hareketini

13 *İkdam*, 8 Nisan 1921.

14 *Hâkimiyet-i Milliye*, S 101, 6 Şubat 1921.

15 *Vakit*, S 1705, 12 Eylül 1922. Yakup Kadri, Ruşen Eşref ve Halid Ziya'nın adı geçen yazıları için ayrıca bk. *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, Haz.: Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman), C I-II, Ankara 1981.

16 *İkdam*, 12 Kasım 1920.

destekleyen, daha genç talebeler ve hocalar vardır. Şehrin bu iki yakası arasında sürekli bir çekişme yaşanmaktadır. Türk davası lehine bir muhtıra gönderdiklerinde, Şişli hanımları “Türkiye'nin en asil kadınları” imzasıyla bir karşı muhtıra hazırlar ve İtilâf kuvvetlerine sadık kalacaklarını bildirirler. İstanbul tarafı yabancılarla görüşmezken, Şişli hanımları evlerinde onların katıldığı toplantılar düzenler. *Kıralık Konak*'ta, I. Dünya Savaşı sırasında Alman ve Avusturyalı zabıtları ağırlayan Şişli hanımları, şimdi Alman aleyhtarı olmuş, işgal kuvvetlerine mensup askerleri ağırlamaktadırlar.¹⁷

Yakup Kadri, kendisinin de aralarında yer aldığı Fecr-i Âtî topluluğunun dağılması dolayısıyla yıllar sonra kaleme aldığı bir yazısında, bu işgali şu satırlarla anlatır:

...Nihayet 1914-1918 geldi. Garp emperyalizmasının kandan ve yağmadan gözü dönmüş kurt sürüleri bütün vahşetiyle bizim zavallı ağıllarımızın üstüne saldırdı ve ortada ne edebî cemiyetlerden, ne mukaddes sanat dâvâlarından eser kaldı. O zaman artık, sarahatiyle anladım ki, istiklâli uğrunda o derece ter döktüğüm sanat, evvelâ bir cemiyetin, bir milletin malıdır; sonra da nihayet bir devrin ifadesidir. Bunlardan tecrit edilmiş bir sanatın ne mânâsı, ne kıymeti vardır. Müstakil sanat, müstakil vatanında olabilir!¹⁸

Gerek işgal İstanbul'unun gerekse Millî Mücadele Dönemi'nin acılarını en anlamlı şekilde dile getiren yazarlardan biri de Yahya Kemal'dir. Onun bu sırada *Dergâh* mecmuası ile *İleri* gazetesinde yazdığı yazıları, ölümünden sonra Nihad Sami Banarlı *Eğil Dağlar* adıyla bir araya getirmiştir.¹⁹ Söz konusu bu yazılar arasında özellikle “Kurdun Dışısı ve Yavruları”²⁰, “Üç Tepe”²¹, “Misâk-ı Millî”²², “Bu Gündü”²³ ve “Mustafa Kemal Paşa”²⁴ adlarını taşıyan yazılarında dikkate değer tespitler bulunmaktadır.

Ünlü kütüphane sahiplerinden İbnülemin Mahmut Kemal İnal da, İstanbul'un işgal edildiği o kara günlerde, babası Mühürdar Mehmed Emin Paşa'dan miras kalan ve içinde nadide yazmalarla ünlü hattatların murakka ve levhalarıyla antika eşyaların bulunduğu Beyazıt-Mercan'daki konağının Fransız askerleri tarafından işgali ve yağmalanması, hatta nadide kitap yapraklarının tuvalet kâğıdı olarak kullanılması üzerine şunları dile getirmekten kendini alamaz: “Garp medeniyetinin ne demek olduğunu zaten bilirdik, bu defa daha iyi öğrendik!”²⁵

17 Mehmet Törenek, *Türk Romanında İşgal İstanbul'u*, Kitabevi, İstanbul 2002, s. 42-43, 46, 51.

18 “Bir Kıssa, Bir Hisse”, *Kadro*, S 14, Şubat 1933, s. 26.

19 İstanbul 1966.

20 *İleri*, 4 Mayıs 1921.

21 *Dergâh*, S 1, 15 Nisan 1921.

22 *İleri*, S 1175, 6 Mayıs 1921.

23 *İleri*, S 1184, 15 Mayıs 1921.

24 *İleri*, S 1181, 12 Mayıs 1921.

25 *Son Asır Türk Şairleri*, Maarif Matbaası, İstanbul 1942, s. 2160.

İşgalin yıl dönümünde “16 Mart” başlıklı bir yazı kaleme alan Trabzon Mebusu Nebizâde Hamdi, geçen günleri şöyle değerlendirir:

İstanbul'un, geçen senenin tam bugünü başlayan meş'um karanlık gece-si, koyu kara, simsiyah matemi işte böyle, günler, haftalar değil aylarca devam etti ve bugün bir sene oldu. Bir senedir ki Türk İstanbul'a bir daha güneş doğmamış, onun her Türk, her Müslüman için çok cazip gök kub-besi altındaki samimi güzellik bir daha görünmemiş, Türk tarihinin en şanlı yâdigârlarını, mefîhirini saklayan göğsüne bir daha hava ve ziya girmemiş, taşını toprağını Türk'ün istikbâlini gösteren azamet-i tari-hiyesini nakl için dile getiren güneşin hararetini semâsını kaplayan kara bulutlardan bir daha nüfuz edememiştir. Fakat ne beis var? Varsın öyle olsun... İstanbul işgal edildi, mateme büründü, fakat düşmanlarımız o hareketleriyle maksatlarına nâil olamadılar, Türk ruhunu, Türk'ün azm-i müdafaa ve mukavemetini ne İstanbul'da kırdılar öldürdüler, ne de İstanbul'dan Anadolu'ya hâkim olabildiler.²⁶

*

Aradan yıllar geçer ama bu hadise, yani “16 Mart Faciası” asla unutulmaz. Nâzım Hikmet *Kurtuluş Savaşı Destanı*'nı yazdığı sırada bir gün, bu hadiseyle ilgili olarak Melih Cevdet'ten (Anday) bir istekte bulunup “Bana belgeler lazım, ben rahat dolaşayım, ne olur bir kitaplıktan gerekli belgeleri buluver.” der. Melih Cevdet konuya ait kitabının ilgili bölümünde: “Erlerden üçü uyurken süngü ile öldürülüyor, ikisi kurşuna diziliyor, altıncı şehidin nasıl öldürüldüğü belli değil ve adı bilinmiyor. İki şehit mezarı belli değil. Bunlardan nasıl bir şiir çı-karacağını merakla bekledim.” diyor.²⁷

Ve sonunda, şehit neferlerin ağzından Nâzım Hikmet'in kaleminden şu mıs-ralar dökülür:

*Uykuda kestiler üçümüzü,
Kurşuna dizdiler ikimizi,
Ahmet oğlu Nasuh arkadaşımın adı
Reşadiyeli Veli oğlu Mehmet benimkisi.
Bir de altıncımız vardı,
Kara kaytan bıyıklı bir şehit,
Son mekânı şöyle dursun,
Adını bilen de yok.²⁸*

*

Ve facianın üzerinden on dört sene geçer. Yıl 1934... Kemal Tahir'in çıkardığı *Geçit* dergisinin 6. sayısında Kenan Şahabettin imzasıyla “16 Mart Şehitlerine Hürmet İstiyoruz!” başlıklı bir yazıyla karşılaşırız. Yazı şöyle başlar:

²⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, S 134, 16 Mart 1921.

²⁷ *Akan Zaman, Duran Zaman*, Adam Yayınları, İstanbul 1984, s. 41.

²⁸ Nâzım Hikmet, *Kurtuluş Savaşı Destanı*, Yön Yayınları, İstanbul 1965, s. 45. Ayrıca bk. Haluk Oral, *Nâzım Hikmet'in Yolculuğu*, Everest Yayınları, İstanbul 2023, s. 327-328.

Yarın yine Mart'ın on altısı. Soğuk bir ihtifal. Bir senelik bir unutmama daha. Bu on dört senedir hep böyle oluyor. Ve eğer millî fâciaların karşısında biraz daha ciddi olmayı düşünmezsek gelecek on dört senelerde de böyle olacaktır.

Yarın yine birkaç yüz kişi toplanıp nutuklar söyleyecek ve muhterem şehitlerden kadirşinaslık beratları alacaklar. Yine âbideden bahsedilecek, yine şatafatlı kelimelerle konuşacaklar. Vazife yapmış olacak, dönecekler. Tekrar ediyoruz, bu her sene böyle geçti, böyle geçecek. Âbide ister diyecekler, yapılmayacak. Niçin mi? Âbide işi İstanbul Belediyesi'ne aittir. Ve İstanbul Belediyesi'nin bütçesinde para yoktur. Bu para o kadar yoktur ki, fâcianın cereyanına sahne olan mezbelelik ortadadır. Eski bir kazma, kötü bir çalı süpürgesi, iki saatlik bir temizleme ameliyesi, üç beş metrelik tel ve birkaç satırlık yazı bile bulunamıyor.

Yazı şu satırlarla sona erer:

16 Mart Türk'ün unutmamaya mecbur olduğu bir fâcia. 16 Mart Türk vatanında işlenmiş herbatça bir hıyanettir. 16 Mart şehitlerinin şahsiyetlerinde öldürülmek istenilen Türkiye'nin hürriyet ve istiklâli vardı. Şehitlerimize hürmet istiyoruz.²⁹

Söz konusu 16 Mart hadisesinin bir nişanesi olarak, Vezneciler'den Süleymaniye'ye doğru uzanan caddeye, galiba, Cumhuriyet'ten sonraki yıllarda İstanbul'un cadde ve sokaklarına uygun isimler vermekle görevlendirilen Şehir Mektupçusu Osman Nuri Ergin tarafından "16 Mart Şehitleri Caddesi" adı verilmiş.

Bu yazının yayımlanmasından sonra yine yıllar geçer, İstanbul Belediyesinde yönetimler değişir, abide konusu da unutulur. Nihayet İstanbul Metrosu'nun yapıldığı 2000'li yıllarda birilerinin nasılsa hatırına gelir ve Yenikapı-Hacı Osman hattının ilk durağı olan Vezneciler çıkışındaki eski dolmuş durağı olan alana, hatıra kabilinden de olsa, Türkçe, İngilizce ve Arapça yazılarla, abidemi bir kaide konur. Kaidenin üstünde şunlar yazılıdır:

16 Mart 1920'de İstanbul'un İngilizlerce işgali sırasında Şehzadebaşı'ndaki askerî Mızıka Karakolu'nun basılması ve altı askerinin öldürülmesi olayıdır. (...) 16 Mart 1920'de Boğaziçi'nde İngiliz zırhlıları sabahın erken saatlerinde karaya asker çıkarmaya başladılar. Bir İngiliz müfrezesi saat 05.30 sıralarında Şehzadebaşı'ndaki 10. Tümen Karargâhı'na geldi ve silâhına davranan nizamiye nöbetçisini öldürdükten sonra binanın içine girdi. İngiliz askerleri önce kapıya doğru koşan bir onbaşını, daha sonra da askerî mızıka erlerinin uyumakta olduğu koğuşa girerek buradaki erlerden dördünü şehit ettiler. Olay sırasında on beş er de yaralanmıştır. Bu sırada kentin diğer yerlerine dağılan İngiliz müfrezeleri de stratejik noktaları, postaneleri, resmî daireleri işgal etmekte ve Millî hareketi desteklediği bilinen kişilerin evlerini basarak tutuklamaktaydı.

²⁹ Size Paydos Bize Marş Marş: Kemal Tahir ve Geçit Dergisi, Haz.: Neşe Pelin Kaya, Ketebe Yayınları, İstanbul 2023, s. 314-315.

Bunun üzerine Osmanlı Meclis-i Mebusânı işgalden iki gün sonra aldığı bir kararla kendisini feshetti.

İzmir'in Yunanlılarca işgalinden sonra İstanbul'un da İngilizler tarafından işgal edilmesi bağımsızlığın İtilâf devletleriyle uzlaşarak kazanılamayacağı düşüncesini ve Ankara'nın otoritesini güçlendirdi. Bu işgal İstanbul halkı arasında Millî harekete duyulan sempatiyi arttırması bakımından da önem taşımaktadır.³⁰

Ancak zaman zaman İstanbul'un cadde ve sokaklarıyla ilgili öyle akıl almaz müdahalelerle karşılaşılıyor ki, Vezneciler metro istasyonundan her çıkışında, "Acaba, "16 Mart Şehitleri Caddesi" levhası yerinde duruyor mu?" diye, endişeyle levhanın asılı bulunduğu yere şöyle bir göz atmaktan kendimi alamıyorum.

Bundan dört yıl önce, yani adı geçen facianın 100. yıl dönümü olan 16 Mart 2020'de, Vezneciler'de Büyük Reşit Paşa Caddesi ile Vezneciler Caddesi'nin kesiştiği köşedeki duvarın üst kısmına Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı tarafından, ecdada karşı bir vefa borcu olarak, şöyle bir mermer kitabe konulduğunu da bu vesileyle belirtmek istiyorum:

İstanbul'un işgali sırasında 16 Mart 1920 sabahı 5.45'te İngiliz askerleri Şehzadebaşı Karakolu'nu basarak yataklarında uyumakta olan altı askerimizi şehid etmişlerdir. Ruhları şâd olsun. 16 Mart 2020.

³⁰ Buraya oldukça uzun olan metnin sadece ilgili kısmı alınmıştır.